

Kvarteret Vätan 22

Byggår: 1898-1900, inflyttning 1901

Arkitekt: Isak Gustaf Clason och Bror Almqvist

Byggmästare: Anders Gustaf Sällström

Byggherre: AB Sankta Birgitta och Stockholms Jesuitförsamling

Ursprunglig plan: Församlingshus åt den aldrig byggda Sankta

Birgittas kyrka

INLEDNING

En smällkall vinterdag, närmare bestämt den 29 januari år 1901, kunde ansökan om slutbesiktning till den vackra fastigheten med kvartersbeteckningen Vätan 22 i hörnet av Regeringsgatan och Snickarbacken, lämnas in. Över två år av byggande och nästan tjugo år av insamlingar hade det krävts, men snart var det äntligen färdigt: huset med de skira kalkstensfasaderna, som skulle ha blivit början på den kanske mest storslagna katolska manifestationen i Sverige ända sedan reformationen på 1500-talet.

Vätan 22 är nämligen inget vanligt hus. Tvärtom var detta det arkitektoniska förverkligandet av det som byggherren, den lilla Jesuitförsamlingen i Stockholm, hoppades skulle bli kollegium och församlingshus för den magnifika kyrka som planerades på granntomten i kvarteret.

När man idag passerar förbi huset kan det vara svårt att föreställa sig vilken enorm möda, stora investeringar och år av idogt arbete som ligger bakom – men faktum är att berättelsen om Vätan 22 är en historia om allt från katolsk mission och krossade drömmar till en liten konstskola, som än idag är husets kanske äldsta signum.

Men det hela börjar långt tidigare, när området kring Regeringsgatan fortfarande var en sömnig utkant till den lilla sömniga staden Stockholm, med roslagsbönder dragandes sina tråkärror med grönsaker till Hötorget och en tidvis outhärdlig stank från den trögflytande floden Rännilen, som kvarteret Vätan fått sitt namn efter.

"Vue från Ecksteins atelier 1830" är titeln på denna akvarell från Regeringsgatan av Axel Fredric Lilienstolpe i Stockholms stadsmuseums samlingar, som visar vyn från Regeringsgatan österut mot det som då kallades Ladugårdslandet, dagens Östermalm. I horisonten skymtar Hedvig Eleonora kyrka, som ännu inte fått sin kupol.

OMRÅDETS HISTORIA FRAM TILL SEKELSKIFTET

Ännu vid mitten av 1800-talet räknades stora delar av Norrmalm och hela Östermalm, som på den tiden kallades Ladugårdslandet, till stadens gräns mot landsbygden. Området präglades av låga och ålderdomliga träkåkar i ett rörigt gytter, och fortfarande fanns det kvar ett par väderkvarnar som ytterligare underströk kvarterens lantliga karaktär.

Men i samband med industrialismens intåg förändrades allt. Ångmaskinen, järnvägen och en rad politiska reformer banade vägen för en helt ny tid, som på bara ett par decennier förändrade staden på djupet och med större kraft än den någonsin tidigare upplevt.

Stockholm var vid sekelskiftet 1900 plötsligt en av Europas storstäder med 300,000 invånare – bara trettio år tidigare var siffran blott en tredjedel. Redan på 1860-talet hade man dock anat vartåt utvecklingen barkade, och därför gjort upp en ny stadsplan för hur stadens framtida bebyggelse skulle ordnas. Det var stadsplaneraren Albert Lindhagen som utvecklade en variant

av det parisiska boulevardssystemet, som blev förebilden för alla de städer som utbyggdes i Europa och USA under slutet av 1800-talet.

Den rätlinjiga Regeringsgatan hade anlagts redan på 1600-talet och förlängts till sin nuvarande form under drottning Kristinas tid som en infartsled till staden norrifrån, men i övrigt fanns här inte många gator som ritats ut enligt någon plan. Istället var det krokiga gränder och slingrande små stigar som letade sig fram mellan den enkla bebyggelsen.

Men med Lindhagenplanen skulle områdets tidigare karaktär helt utplånas. En helt ny stadsdel med det nya namnet Östermalm byggdes raskt upp, och den gamla Regeringsgatan fick konkurrens av den storslagna paradavenyn Birger Jarlsgatan som stadens självklara utpost mot norr. Birger Jarlsgatan anlades i ungefär samma sträckning som floden Rännilen; men den torrlades och istället för denna illaluktande länk mellan Nybroviken och det så kallade Träsket – en stor vattensamling täckande ett område motsvarande dagens Jarlaplan – byggdes här det som skulle bli centrum för den fina världen under "La belle époque".

Stureplan blev snabbt stadens förnämsta offentliga plats från att tidigare ha varit verkliga fattigkvarter. Och allt skedde med rasande fart – vid sekelskiftet 1900 var både Birger Jarlsgatan, hela Östermalm och området uppe längs Regeringsgatan på Brunkebergsåsen i stort sett färdigbyggda med ståtliga stenpalats. De stånkande roslagsbönderna med sina tråkärrior var ersatta av mondäna flanörer, hästdroskor och tidens nymodighet – spårvägen.

August Strindberg skaldade i sin kända dikt "Esplanadsystemet"

:

*Där gamla kåkar stodo tätt
och skymde ljuset för varandra,
dit sågs en dag med stång och spett
en skara ungfolk muntert vandra*

*En gammal man går där förbi
och ser med häpnad hur man river.
Han stannar; tyckes ledsen bli,
när bland ruinerna han kliver.*

- "Vad skall ni bygga här, min vän?
Skall här bli nya Villastaden?"
-- "Här skall ej byggas upp igen!
Här röjes blott för Esplanaden!"

*Här rivs för att få luft och ljus,
är kanske inte det tillräckligt?"*

*En stad av kontraster: Den nu försvunna Lutternsgatan med sina gamla tråkåkar
alldeles invid Stureplan med de ståtliga nya stenpalatsen. Det stora tornhuset längst till
vänster
är Daneliuska huset, som uppfördes samtidigt med Vätan 22 och dessutom
av samme byggmästare, Anders Gustaf Sällström.*

Hörnet av Snickarbacken och Birger Jarlsgatan fotograferade 1895, året innan KFUM (Kristelig förening af Unga Män) uppförde den samlingslokal som idag rymmer Finlandsinstitutet på Snickarbacken 4.

SNICKARBACKEN OCH KVARTERET VÄTAN

Regeringsgatan, då stavad *Regerings Gathon*, var alltså färdiganlagd redan i mitten av 1600-talet, och det är även från slutet av just detta århundrade som vi har de första uppgifterna om den lilla branta gatstump som idag går under namnet Snickarbacken.

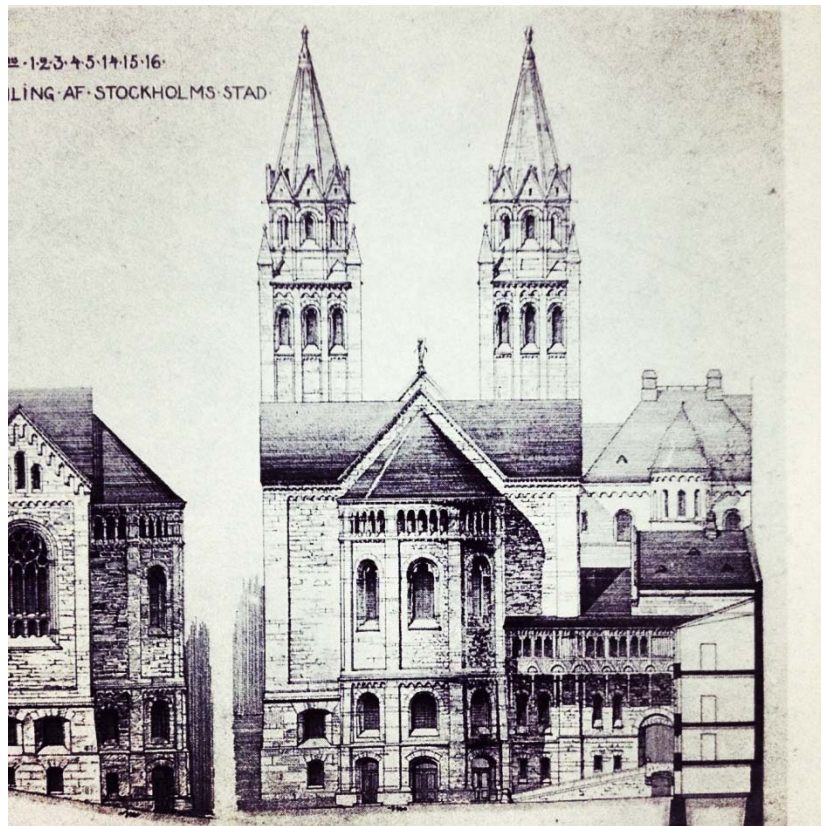
Det första kända namnet var *Murmestare Gränden* 1687, vilket har sin grund i att det bott minst två med detta yrke här. Den ene var Peder Mattson murmestare som år 1646 ska ha ägt den ena hörntomten vid Regeringsgatan och den andre Johan Olofsson, som blev murmästare 1670 och dog 1673. I hans bouppteckning anges det att han han ägde en gård ”..ytterst på Regeringsgatan i *Murmestar Gränden och Quarteret Wätan*”.

Men, från och med 1690-talet skulle ett helt annat namn att göra sig gällande: *Bödelsbacken*, efter Nils Skarprättare som skall ha bott här. Under detta namn, ibland utbytt mot *Skarprättare Backen*, skulle gatan vara känd ända till 1880-talet, då gatan befolkats av till synes fredliga invånare som var mycket missnöjda med att ha ett så grymt namn på sin lilla gränd.

Ett par olika förslag dryftades: *Bethesdagatan* efter den lilla frikyrkan som uppförts mot Smala gränd, *Föreningsgatan* och *Snickaregatan*. Till slut, efter flera ändringar, antogs dock slutligen dagens *Snickarbacken* som valdes med hänsyn till gatans branta topografi.

Detalj av Petrus Tillaeus Stockholmskarta från 1733. Kvarteret Vätan är markerat i rött. I kartans övre vänstra hörn ses det stora Träsket, med utloppet Rännilen som passerar förbi kvarteret Vätan och kvarteret Vätan Mindre (Nr XXXVII). Även Johannes kyrka till vänster och Humlegården till höger finns utritade.

Ritning av arkitekterna Clason och Almquist som visar jesuitkyrkan sedd från väster. Kyrkan skulle placeras på det traditionella sättet med torn i väster och kor i öster. I detta fall skulle det innebära att koret pekat mot Birger Jarlsgatan och Smala gränd, tornfasaden mot Regeringsgatan och södra långsidan mot David Bagares gata. Strax till höger i ritningen skymtar även församlingshemmet; det enda som skulle komma att realiseras i detta storslagna projekt.

JESUITORDEN OCH DRÖMMEN OM EN BIRGITTA KYRKA

År 1879 hade jesuitorden etablerats i Sverige och kom att bli ett av de starkaste fästena för den katolska missionen i landet. Katoliker hade visserligen redan fått tillstånd att vistas i Sverige under Gustaf den III:s tid på 1780-talet, men jesuiterna var en gren av katolska kyrkan som var etablerad över hela världen och betraktade sig själva som Jesus egna soldater. Grundaren, Ignatius av Loyola, var själv militär och instiftade sin orden 1534 som en

proteströrelse mot reformationen och protestantismen. Huvudsätet finns än idag i Rom och den berömda barockkyrkan Il Gesù, som räknas till en av arkitekturhistoriens viktigaste mästerverk.

I Stockholm fanns sedan tidigare Sankta Eugenia katolska församling, som nu helt kom att domineras av jesuiterna. För Sverige hade man storstilade planer på att värva nya medlemmar; äntligen hade man med den gradvisa religionsfrihetens införande möjlighet att åter sprida den katolska lärans budskap på ett mer intensivt sätt. Därför behövde man även skapa ett högkvarter med kyrka som kunde bli samlingspunkten för jesuiternas kamp om att få svenskarna till det som de ansåg var den rätta tron.

E. Benelius.
Fotografi.

I spetsen för jesuiterna i Stockholm stod den från Tyskland invandrade jesuitpatern Josef Paul Erik Benelius (1843-1928), som kom att bli något av en centralfigur i det katolska församlingslivet i Stockholm. Han kom att bli den drivande kraften i jesuiternas byggprojekt och var även känd som författare av kristna texter och översatte på egen hand Nya testamentet.

Jesuiterna grundade år 1884 ett eget byggbolag, AB Sankta Birgitta efter det svenska helgonet, och började systematiskt att köpa in flera tomter i kvarteret Vätan, som precis hade pekats ut som ett attraktivt område i den nya stadsplanen. Ännu var här

fullt av gamla ruckel men faktum är att redan 1878 hade ett annat samfund, Bethesdaförsamlingen, byggt sig ett litet kapell i kvarteret på hörntomten mellan Snickarbacken och Smala Gränd. Detta lilla stenhus, som finns kvar än idag under namnet Roseniuskyrkan, ter sig dock mycket diskret jämfört med de imposanta planer som jesuiterna hade för sin kyrka. På en annan tomt mot David Bagares gata uppförde stuckatören Axel Notini sitt lilla miniatyrpalats, Stuckatörens hus.

Troligen hade jesuiterna tidigt insett vilken strategiskt lyckad plats dessa tomter skulle komma att få i takt med stadens hastiga förändring. Här kunde de etablera sig centralt i den moderna staden, med ett eget kollegium och tillhörande kyrka som kunde utbilda framtidens jesuiter. Men, då gällde det också att bygga ståndsmässigt för att skapa ett monument som kunde hålla för generationer.

Från hela världen samlade man in medel till bygget, och pengarna tycks ha strömmat in i ganska god takt. Men det skulle dröja ända till slutet av 1890-talet innan man kunde börja realisera sin planer för ett bygge på tomterna i kvarteret Vätan

Arkitekterna: Isak Gustaf Clason (1856-1930) och Bror Almquist (1864-1940)

ARKITEKTERNA: ISAK GUSTAF CLASON OCH BROR ALMQUIST

År 1895 hade man samlat in över 400.000 kronor, en svindlande summa i dåtidens penningvärde. Året efter gav dåvarande jesuitgeneralen Luis Martin tillstånd till att man började projektera bygget i kvarteret Vätan, och nu skulle den ihopsamlade förmögenheten äntligen kunna användas för att förverkliga drömmen.

För bygget anlätades arkitekterna Isak Gustaf Clason och Bror Almquist, två av tidens mest betydande arkitekter. Almquist hade tidigare varit anställd hos Clason, och tillsammans arbetade de bland annat på det närbelägna Hallwylska palatset och flera andra byggprojekt. Clason var, i egenskap av professor i arkitektur på tekniska högskolan och mannen bakom verk som Östermalms saluhall, Nordiska museet och flera av husen på Strandvägen – tidens mest prestigefyllda arkitektnamn. Han införde på 1880-

talet modet med så kallade äkta material, där fasaderna, som tidigare mestadels utfördes i puts och stuck, skulle göras helt i natursten eller med synligt tegel för att skapa en mer bastant och rejäl arkitektur, vilket inte minst Vätan 22 är ett framstående exempel på.

De slutgiltiga ritningarna är signerade i juni 1898, och stilmässigt har Clason och Almquist noga anpassat sig till beställarens önskan. Visserligen var nygotik och andra medeltidsinspirerade stilar moderna under det sena 1800-talet, men just detta projekt fick en särskilt omsorgsfull utformning med den skira ljusgrå kalkstenen i fasaden och en fantastisk rikedom på skulpturala detaljer.

Även byggmästaren, som var arbetsledaren för byggnadsarbetet, var ett känt namn på sin tid. Andreas Gustaf Sällström (1830-1917) stod bakom många av tidens stora prestigebyggen; bara ett stenkast från Vätan 22 ledde han samtidigt byggandet av det jämngamla Daneliuska huset med sitt imponerande torn vid Stureplan, och än mer känd blev han som byggmästaren bakom den nya Kungliga Operan, som stod färdig 1898.

Således anlätades endast de bästa namnen till bygget, och än idag vittnar huset om detta i form av sin ovanligt genomarbetade arkitektur och höga konstnärliga kvalitet.

Den lilla porten mot Snickarbacken är ett av många exempel på vilken omsorg som lades även om de små detaljerna.

I detta fall har inskriften "SALVE" sällskap av vackert krusade ekblad och två slingrande ödlor med finkänsligt utmejslade kroppar.

BESVIKELSEN: KYRKAN SOM GICK I GRAVEN

Framgångarna för jesuiterna på 1880- och 90-talet hade onekligen varit stora, men samtidigt kantades verksamheten av vissa interna motsättningar och olika viljor inom det katolska församlingslivet.

Redan när bygget av Västan 22 var igång, gjorde sig konflikterna påmind. Huset var ju bara tänkt att fungera som församlingshem och kollegium åt det egentliga huvudmålet, det stora kyrkobygget. Men en kraftfull maktkamp hade börjat utspela sig i det katolska Stockholm, och det var den mellan jesuiterna och den apostoliske vikaren Albert Bitter (1848-1926) som var ett annat stort namn i samtiden. Han grundade inte mindre än tolv nya katolska

föreningar och sammanslutningar och konkurrerade med Benelius i fråga om skriftställarskap och bibelöversättningar.

Bitter var således en man med samma höga ambitioner för katolicismens spridande i Sverige, men ansåg att jesuiterna kom att dominera församlinglivet i allt för hög grad. Därför inleddes en allvarlig konflikt som kom att pågå under många år, och var nära att bräcka jesuiterna totalt.

Till att börja med skrinlades planerna på kyrkan. Bygget av församlingshuset fick fortgå, men här inreddes istället luxuösa hyreslägenheter och endast en liten lokal kunde används av den katolska folkskolan. Tanken var att huset snabbt skulle kunna konverteras om till kollegium den dagen man hade enats – men den skulle aldrig komma. Den lilla folkskolan fortlevde dock i huset ända in på 1950-talet, men då hade huset redan sålts av församlingen och alla hopp om kyrkan var sedan länge borta.

Det imponerande projektet, om det blivit av, speglar jesuiternas ambitioner för att etablera sig i Sverige, men även tidens strävan efter att betrakta arkitektur som ett slags förädlande konstverk som genom sin skönhet, sitt språk och uttryck skulle fånga betraktaren och fungera som en representation av högre vetande, av konst och – i detta fall – from gudstro.

För en nutidsmänniska kan just detta te sig som ganska främmande, men för ett sekel sedan var det ett av arkitekturens främsta mål att ha samma förädlande verkan som även konsten ansågs ha. Detta var denna romantiska arkitekturideal som kulminerade kring slutet av 1800-talet men sedan skulle komma att bli intensivt avskytt av 1900-talets modernister, som i denna snirkliga och utsirade arkitektur endast skulle läsa in förljugenhet och social orättvisa. Att området kring kvarteret Vätan klarade sig undan rivningshysterin på 1950- och 60-talet ter sig nästan som ett under, för faktum är att även Regeringsgatan under en period hotades av breddning av motorvägsliknande art vilket skulle inneburet enorma rivningar där även Vätan 22 hade förintats. Men de sår som skapades i stadsbilden blev till slut så smärtsamma, att man på 1970-talet började bromsade in rivningarna i takt med att en ny medvetenhet om de gamla husens värde hade växt fram.

1916 såldes huset och övriga tomter av katolska församlingen, och pengarna placerades i tyska obligationer som blev värdelösa i samband med första världskriget. Därmed var alla tankar om en kyrka i kvarteret Vätan borta. Jesuiterna, knäckta av de många årens konflikter och motgångar, hade bestämt sig för att avsluta sin verksamhet i Sverige. Men tack vare svenska uppvaktningar i Rom tog man tillbaka beslutet och stannade i landet där man än idag finns kvar som en del av Sankta Eugenia katolska församling.

Men historien om Vätan 22 skulle inte sluta här. I fastigheten har sedan 1920-talet slut funnits en konstskola, den grundades av konstnärerna Otte Sköld och Åke Pernby, de drömde om att ta med sig erfarenheterna från Paris hem till Stockholm vilket det lyckades med.

Skolan heter sedan 50-talet Pernbys målarskola och finns i dag kvar i samma lokaler, några ytterligare lokaler har tillkommit under 1990-talet.

I dag är det en 2 årig konstskola med 25 elever, skolan är förberedande för högskolestudier eller liknande studier och verksamhet.

Under 50-talet slut och en bit in på 60-talet fanns ytterligare en konstskola i huset. Den drevs av Dr Reybekiels och hette Reybekiels konstskola. Den låg i en sjurumslägenhet på Regeringsgatan.

Hovfotograf Uggle bodde i många år i våningen under.

En fotograf från Tiofoto hade under en tid på 80 – talet sin studio i en liten källarlokal mot gården. En tidig morgon sågs rockartisten Alice Cooper komma upp från källartrappan mot gården, han hade efter sin konsert sent på natten hamnat på efterfest hos fotografen som ofta fotograferade kändisar.

Ingrid Valentin är den äldst boende i fastigheten, hon bor sedan 1936 på Regeringsgatan 80. Hon är född 1910 och fyller 103 år nu i sommar. Hon har många minnen och berättelser om huset och dess historia. Hennes dotter Susanne Valentin föddes i huset 40-talet och är uppvuxen där.

Under 70-talet och fram till att hyresgästerna köpte huset blev det färre och färre boende i huset, flera lägenheter hyrdes ut till kontor en så kallad "smyg kontorisering". 2001 fanns det bara 5 boende kvar i fastigheten resten var kontor.

Anledningen var att snabbt kunna tömma huset som då kunde rivas för att bredda Regeringsgatan för biltrafiken.

Planen lades senare ner och 2001 köpte hyresgästerna, kontoren och målarskolan huset av Stockholm stad i en bostadsrätts ombildning. Kontoren blev åter lägenheter. Huset är sedan några år en äkta bostadsrättsförening.

I dag är det flera boende än någonsin i huset. Det finns tre lokalhyresgäster; Noir Sthlm. Hudsalongen och Kaffeverket. Mycket renoveringar och förbättringar har gjorts i fastigheten under åren. Se bilder och länkar till de tre lokalhyresgäster samt målarskolan.

<http://www.pernbys.se/>

<http://www.noirsthlm.com/>

<http://www.hudsalongen.nu/>

<http://www.snickarbacken7.se/> - om snickarbacken